

VRSTNIŠKE SKUPINE MLADOSTNIKOV IN SOCIALNO DELO (V OKVIRU KAZENSKEGA PRAVOSODJA)

Bojan Dekleva

Povzetek

Prispevek opisuje pojav mladinskih vrstniških skupin ter njihov pomen za posamezne mladostnike in za širšo družbo. Nakazan je vpliv organiziranih družbenih dejavnosti na oblikovanje vrstniških skupin, ki tudi zaradi teh vplivov postajajo razmeroma vse bolj pomembne za socializacijo mladostnika. Vrstniške skupine se oblikujejo tudi v okvirih socialne razslojenosti družbe, zato lahko med vrstniškimi skupinami in kulturami opazujemo značilne razlike. Med prestopniškimi mladoletniškimi družbami (povratnikov) smo opazovali več družb, sestavljenih iz socialno močno depriviranih posameznikov, ki so skozi sodelovanje v svoji družbi odražali in poskušali razreševati občutene probleme v svojem življenjskem položaju. Prispevek poskuša vsaj nakazati nekatere povezave med vrstniškim druženjem, obstojem razmeroma stalnih kultur (vedenjskih, medosebnih, tradicionalnih) vzorcev odzivanja, socialno razslojenostjo ter prestopništvom. V zaključku je razmislek o pomenu teh nakazanih zvez in pojavov za socialno delo z navedbo štirih teoretičnih idej ter sugestij, ki jih je mogoče na osnovi teh idej dobiti za razvoj prakse.

Vrstniške skupine, družbene institucije, "mladinske kulture"

Vrstniške skupine se ne pojavljajo v večjem številu le v novejšem času: našli so jih v domala vseh poznanih kulturah, o njih pričajo zgodovinski zapiski in najdbe, opazovati jih je mogoče tudi pri mnogih vrstah primatov. Pojav vrstniških skupin (ali druženja) bi lahko opisali kot oblikovanje takšnih medosebnih vezi, komunikacij, soodvisnosti pripadnikov istega starostnega razreda, za katere je značilna določena

Bojan Dolžan

Uvod

Priznavanje dejstva, da je slovenska družina v veliki meri prešla iz tradicionalne v sodobno, je v slovenski družini in na široko razširjeno. Kljub temu se postavlja vprašanje, ali je slovenska družina še vedno sposobna za vzdrževanje in razvoj. Vprašanje, ali je slovenska družina še vedno sposobna za vzdrževanje in razvoj, je v slovenski družini in na široko razširjeno. Kljub temu se postavlja vprašanje, ali je slovenska družina še vedno sposobna za vzdrževanje in razvoj. Vprašanje, ali je slovenska družina še vedno sposobna za vzdrževanje in razvoj, je v slovenski družini in na široko razširjeno. Kljub temu se postavlja vprašanje, ali je slovenska družina še vedno sposobna za vzdrževanje in razvoj.

Priznavanje dejstva, da je slovenska družina v veliki meri prešla iz tradicionalne v sodobno, je v slovenski družini in na široko razširjeno.

Kljub temu se postavlja vprašanje, ali je slovenska družina še vedno sposobna za vzdrževanje in razvoj. Vprašanje, ali je slovenska družina še vedno sposobna za vzdrževanje in razvoj, je v slovenski družini in na široko razširjeno. Kljub temu se postavlja vprašanje, ali je slovenska družina še vedno sposobna za vzdrževanje in razvoj. Vprašanje, ali je slovenska družina še vedno sposobna za vzdrževanje in razvoj, je v slovenski družini in na široko razširjeno. Kljub temu se postavlja vprašanje, ali je slovenska družina še vedno sposobna za vzdrževanje in razvoj.

specifičnost¹ vsebin in oblik druženja v primerjavi z drugimi skupinami. Kljub univerzalnosti vrstniškega druženja pa obstajajo med različnimi družbami razlike v oblikah, pomembnosti, trajanju, zunanjih znakih ipd. vrstniških skupin. Nekatere družbe namreč s svojo posebno urejenostjo v večji meri spodbujajo, olajšujejo ali celo institucionalno določajo oblikovanje vrstniških skupin, druge oblike družbene ureditve pa v večji meri olajšujejo in obnavljajo oblike združevanja starostno bolj raznolikih posameznikov v neformalne ali institucionalizirane delovne, prostočasne, verske, kulturne in druge skupine. Sklepamo lahko, da na razvoj konkretnih oblik vrstniškega druženja vplivajo v medsebojnem součinkovanju tako značilnosti človeške biološke, filogenetske narave kot tudi značilnosti in pogoji vsakokratne družbene strukture in družbenih institucij.

Funkcijo in vlogo vrstniškega druženja lahko najdemo predvsem v pomenu vrstniškega druženja za osebnostni razvoj posameznika in njegovo socializacijo v najširšem smislu. Mnoge raziskave kažejo, da so pomanjkljive možnosti za vrstniško druženje v obdobju otroštva in mladostništva, oziroma neuspeh v vzpostavitvi pričakovanih vrstniških odnosov, eno od najbolj zanesljivih prognostičnih znakov za posameznikovo neprilagojenost ali obstoj različnih psihopatoloških motenj v odraslosti. Vrstniške skupine predstavljajo socialni kontekst, v katerem ima posameznik v družbi sebi enakih možnost preizkušati različna vedenja, oblikovati svojo vlogo, si pridobivati izkušnje na področju obvladovanja in uporabe medosebne agresivnosti, razvijanja intimnih odnosov z drugimi, občutiti odgovornost za drugega, prostovoljno stopati v odnose sodelovanja, razvijati svojo spolno vlogo ter druge spretnosti in vedenja, ki so podobna vlogam in vedenjem odraslih v družbi odraslih. Vendar pa se v vrstniških skupinah vse to dogaja v relativni neodvisnosti od nadzorstva in interveniranja odraslih. Ravno ta značilnost

vrstniških skupin je izjemno pomembna, saj implicira potrebo po razvoju določenega ponotrenja vedenjskih vzorcev in vlog, ki jih v drugih okoljih - ko so pod neposrednim nadzorom odraslih (družina, šola) - zagotavlja že možnost zunanje sankcioniranosti oziroma posega odraslega. Določene vedenjske oblike pa so v takih okoljih spleh prepovedane oziroma zaradi strukture take skupine nemogoče, vaceo pa je njihovo obvladovanje za "odrasle" življenje in normalen osebnostni razvoj potrebno. Vrstniške skupine posamezniku omogočajo socializacijo za sodelovanje v družbi (približno²) enakih.

Vrstniške skupine torej izpolnjujejo socializacijske funkcije, ki jih druge družbene institucije ne morejo ali le težje izpolnjujejo. Če to velja nasploh, pa morda velja v še večji meri za tiste mladostnike, ki so socialno bolj ogroženi oziroma prikrajšani. Nekateri od teh otrok, ki so v svojem vključevanju v družbeno organizirane oblike sodelovanja in razvijanja lastne pozitivne identitete še posebej ovirani ali manj uspešni, so v poskusu razrešitve svojega problema - kako doseči občutek pripadnosti, identitete in pozitivne poudobe samega sebe - včasih še bolj odvisni od vrstniških skupin ali drugih, družbeno manj priznanih načinov vključevanja v občestvo ljudi. Če lahko dejstvo manj uspele vključitve takih posameznikov v organizirane družbene delovne, prstočasne in druge skupine opredelimo kot neuspeh ali pomanjkljivost "družbe", lahko postavimo trditev, da vrstniške skupine na določen način kompenzirajo (socializacijske) primankljaje v delovanju globalne družbe, oziroma da pozitivno prispevajo k izpolnitvi ene od predpostavk posameznikove osebnostne in socialne integracije.

Poleg pomena za socializiranje posameznika lahko vrstniškim skupinam pripišemo tudi pomen in funkcije s stališča globalnejših družbenih dogajanj, ciljev, pomenov in zahtev. V opazovanju odnosov med vrstniškimi skupinami in organizirano družbo lahko najdemo vsaj dve vrsti odnosov: načine vplivanja družbenih institucij na oblikovanje vrstniških skupin ter

dogajanja znotraj vrstniških skupin, ki pomenijo podporo širšim družbenim dogajanjem. Poglejmo najprej prvo vrsto odnosov.

Na oblikovanje vrstniških skupin praviloma vpliva družbeno načrtovana organizacija družbenih dejavnosti, kot sta na primer otroško varstvo in izobraževanje. Na organiziranje družbenih dejavnosti (na primer šolstva) pa vplivajo številne družbene zahteve in potrebe, kot so: potreba po družbenem nadzorstvu, po zagotavljanju osebne in socialne varnosti, po ideološkem oblikovanju, po zmanjševanju ali povečevanju obsega delovne sile ali po določenih spremembah strukture delovne sile itd. V sodobnih družbah se organizirano izpolnjevanje prej opisanih in drugih družbenih potreb v zvezi z mladino praviloma oblikuje kot segmentirano in segregirano združevanje celotnih starostnih populacij v enotnih institucijah (na primer v vrtcu, šoli, krožkih itd). Takšno grupiranje otrok in mladostnikov pa objektivno spodbuja in prispeva k ravzoju vrstniških skupin, saj mladostniki preživljajo v istem času in prostoru dober del svojega budnega obdobja. Dodatno pa se mladostniki v takih institucijah znajdejo v podobnem družbenem položaju, doživljajo podobne osebne težave in stiske, kar jih vse zbližuje, prispeva k iskanju skupnih (skupinskih ali kar kulturnih) odzivov in rešitev problemov, skupnih pojmovanj sveta, samega sebe, svoje prihodnosti. Določene elemente teh skupnih pojmovanj in vedenjskih vzorcev bi lahko pripisali kar celotni generaciji, saj obstajajo v pogojih sodobnega šolstva tudi skupni elementi izkustva mladostnikov v celotni generaciji.

Starostno segregirano institucionalno obravnavanje mladostnikov pa ima poleg prednosti - cenenosti, specializacije, možnosti nadzora - še slabe strani: z naraščanjem starostne homogenosti skupin se namreč mladostniki vse težje socializirajo v nekatere od vlog (na primer poklicne vloge), ki jih zahteva

"odraslo" življenje, zaradi česar se pokažejo težave takrat, ko naj bi sukcesivna generacija te vloge prevzemala. Zdi se, da svet "odraslosti" v pogojih starostno segregiranega obravnavanja (na primer šolanja) s svetom mladih le omejeno komunicira, kar se včasih kaže kot razkorak vrednot, vzajemno nerazumevanje, nepripravljenost za sodelovanje itd.

V oblikovanju vrstniških skupin se odražajo tudi procesi socialnega razslojevanja in slojevske reprodukcije družbe, oziroma drugače povedano, medosebna in medskupinska dogajanja med vrstniki predstavljajo del procesov socialnega razslojevanja. Mnoge raziskave kažejo, da se članstvo v vrstniških skupinah (bodisi neformalnih ali v okviru formalnih ustanov) v pomembni meri oblikuje tudi po socialnem kriteriju, da se po tem kriteriju oblikujejo prijateljstva, romantične zveze, a že sploh tudi znanstva. Najbolj viden družbeni prispevek k tem procesom lahko vidimo v dejstvu, da se v različno usmerjenih šolah (različno zahtevnih, elitističnih itd.) skupaj šolajo populacije mladostnikov, ki se - glede na vrsto šole - med seboj tudi statistično zakonito razlikujejo po socialnem izvoru. Skupinsko dogajanje v takšnih, socialno poenotenih skupinah lahko prispeva k prenašanju, utrjevanju in konformiranju s socialno specifičnimi stališči, vrednotami, aspiracijami, kulturnimi vzorci (pri tem pa sodelujejo - kot smo prej opisali - tudi družbene formalne ustanove), s čimer se že vrstniške skupine pojavljajo kot eden od medijev ali socialnih kontekstov slojevskega obnavljanja družbe.

V zadnjem stoletju, ali še bolje rečeno po II. svetovni vojni se je v tako imenovanem razvitem svetu močno povečala pozornost, ki jo posvečajo mladostniškim vrstniškim skupinam. Družbe se v tem obdobju pospešeno industrializirajo in urbanizirajo, procesi delitve dela se razvijajo v vedno večje potankosti, z njimi pa v družbi prihaja do obsežnejše in intenzivnejše specializacije in parcializacije posameznih področij

družbene dejavnosti, posameznikovega bivanja, vlog in identitet. Razvoj javnih občil je omogočil spoznavanje in primerjanje informacij z vsega sveta⁴, omogočil je ustvarjanje novih skupinskih (modnih) identitet, ustvarjanje novih tipov kulturne usmeritve (potrošniške), reklamiranje in določeno poenotenje vrednotenja materialnih in kulturnih dobrin, stanj in vsebin zavesti itd. Vzporedno z razvojem proizvodnih načinov je dinamika povečevanja števila delovnih mest začela zaostajati za povečevanjem števila delovno sposobnega prebivalstva, pokazala pa se je potreba po podaljševanju trajanja izobraževalnega procesa v šolah.

V teh okoliščinah prihaja do nastanka pojava, ki ga nekateri imenujejo "mladinska kultura". Le-ta naj bi bila po eni strani omogočena z vedno večjo kupno močjo mladih (ter z eksplozijo ponudbe potrošnih dobrin, ki merijo ravno na pojav "mladinske kulture"), po drugi strani pa naj bi odražala vedno večje število mladostnikov⁵, ki so v podobnem družbenem položaju: ne vključeni v procese proizvodnje, in torej materialno odvisni; v položaju relativne telesne in duševne zrelosti, vendar brez možnosti enakovredne in enakopravne socialne uveljavitve.

Še posebno v opisanih okoliščinah dosegajo mladinske vrstniške skupine položaj razmeroma neodvisnega izvora posameznikove socializacije in integracije, ki - kot da nastaja spontano in včasih celo v konfliktu s prevladujočo kulturo in normami, in ki se nasproti posamezniku (mladostniku, staršu, pedagogu) kaže kot razmeroma neodvisen⁶ od njegove volje in izbire.

Z nastajanjem tako imenovane "mladinske kulture" in obstojem pojava vrstniških skupin kot pomembnega socializacijskega dejavnika prihaja do izraza več vrst nasprotij oziroma paradoksnih izrazov in pogojev, zaradi česar jo je ("mladinsko kulturo") težko celovito oceniti in se nanjo smiselno odzivati. Izdvojimo lahko tri najbolj razvidne pare nasprotij:

1. Vsebinska mladostniških vrstniških združb oziroma kulture je prav gotovo odvisna (materialno, vrednostno, idejno) od "starševske" kulture oziroma kulturnih vsebin v globalni družbi; ta odvisnost se kaže vsaj na ta način, da mladinska kultura nastaja deloma kot odgovor na skupno zaznane probleme mladostnikov, živečih v istem družbenem okolju. Po drugi strani pa se kultura kot splet materialnih, ekonomskih, ideoloških in drugih odnosov relativno osamosvaja, spričo česar narava odnosov z globalno kulturo ni več enostavna.
2. Po eni strani sodelovanje v mladostniških vrstniških skupinah socialno slojevsko delitev družbe tudi v tem kontekstu ohranja in obnavlja, po drugi strani pa se z izrazitejšim uveljavljanjem kakih - sicer v družbi poznanih - vrednot pomembnost socialnega izvora mladostnikov manjša, večja pa se pomembnost skupnega položaja v institucionalnem okolju in podobnosti izkušenj v njem.
3. Se en tak par nasprotij predstavlja dejstvo, da namen in motivacijsko vodilo vrstniških skupin in vključevanje v njih - doseganje večje samostojnosti, neodvisnosti, svobode, neomejenosti, obenem s tem pa izoblikovanje vrstniške skupine ali kulture, dopuščajo možnost intenzivnejšega, bolj stereotipnega in posploševanega učinkovanja družbenega nadzorstva.

Prejsem zadnje nasprotje govori v prid razlagi, po kateri je motivacijska osnova oblikovanja vrstniških skupin in sodelovanja v "mladinski kulturi" bolj protiodvisnostne kot pa neodvisnostne narave.

Vsa omenjena nasprotja pa se kristalizirajo v nasprotju med naravo "mladinske kulture" oziroma vrstniških skupin, ki pogosto "od znotraj" ogledajo celovite, popolne, brezčasne,

brezkompromisne, dejansko pa je njihov pomen in vpliv običajno vezan na časovno prehodnost in kratkotrajnost specifične družbene vloge mladince, mladostnika, postadolescenta.

Prestopniške združbe mladoletnikov, socialne razlike in procesi stigmatizacije

Vrstniške skupine predstavljajo torej eno od oblik odgovorov posameznikov (v skupini) na skupno občutene probleme, naloge, težave, ki izvirajo iz podobnega družbenega položaja, osebno sprejetih (a vendar družbeno posredovanih, socializiranih) aspiracij, osebnostnih značilnosti ter tudi univerzalnih filogenetskih potreb in razvojnih faz. Med vsemi takimi skupinami lahko - za ta prispevek - izdvojimo prestopniške skupine. Izraz - kolikor ga razumemo v zvezi s kazensko zakonodajo in pravosodno prakso (v tej zvezi bi bil morda še boljši izraz prestopniške združbe) - najbolj preprosto pove le to, da se je več mladoletnikov združilo pri storitvi kaznivega dejanja, oziroma da je mogoče pri njihovih kaznivih dejanjih najti pogoj sotorilstva kot pravne kategorije. Pravna opredelitev pa je le formalna in zanemarja silno raznolikost med prestopniškimi združbami, raznolikost, ki jo najdemo pri stopnji strukturiranosti takih skupin, pri stopnji prostovoljnosti sodelovanja, pri naravi motiviranosti posameznika za sodelovanje v združbi, glede posameznikovih in skupinskih drugih zunanjih možnosti, pri deležu kaznivih dejanj v celotni dejavnosti posameznika in skupine itd.

Čeprav nasploh velja, da so mladoletniške prestopniške združbe pri nas praviloma le malo strukturirane, da izvrševanje kaznivih dejanj ni nikoli osrednja ali tudi prevladujoča dejavnost, okoli katere bi se skupina šele oblikovala, pa se združbe in posamezniki v njih vseeno močno razlikujejo. Vse združbe, ki smo jih v okviru raziskave⁷ spoznali, smo okvirno razvrstili v tri skupine: prvo so predstavljala naključna,

situacijska, enkratna združevanja mladoletnikov, ki sicer niso bili tesneje povezani in ki sicer niso bili sodno obravnavani zaradi kaznivih dejanj; v drugo skupino smo uvrščali takšne grupacije mladoletnikov (in otrok in polnoletnih), ki so se povezovali v nekakšne mreže znanstev in prijateljstev oziroma v nekakšne razpršene kroge medsebojnih zvez in odnosov. Za take združbe je bilo značilno, da so se kazniva dejanja občasno izvrševala v najrazličnejših medsebojnih povezavah, ne da bi bilo pri tem mogoče najti vedno iste mladostnike kot iniciatorje kaznive dejavnosti. Združb in mladoletnikov iz te skupine je bilo v celotnem vzorcu razmeroma največ, najpogostejše pa smo jih našli v novozgrajenih in novonaseljenih mestnih soseskah. Zdi se, da so tudi značilnosti⁸ preživljanja prostega (in tudi neprostega) časa v teh soseskah omogočale in poogjevale tovrstno izvrševanje kaznivih dejanj. V tretjo skupino pa smo uvrščali združbe prestopnikov - povratnikov, ki so se ne glede na odkritje njihovih kaznivih dejanj (ali pa prav zato) družili razmeroma dalj časa, pri tem pa po izjavah posameznih članov med seboj niso razvijali odnosov močnejšega zaupanja, intimnejšega prijateljstva itd. V povprečju tudi obseg njihovih odkritih kaznivih dejanj ni pomembneje presegal obsega kaznivih dejanj drugih skupin mladostnikov v podobnem času druženja.

Pri razmišljanju o naravi prestopniškega združevanja (predvsem združb iz druge in še bolj tretje skupine) smo začeli vedno bolj izpostavljati dve značilnosti: pomembnost socialnega izvora in položaja mladoletnikov, na tej osnovi izoblikovan njihov življenjski stil in pojmovanja, ter stopnje in oblike njihove stigmatiziranosti. Če smo pri prestopniških združbah kot celoti našli izredno veliko raznolikost starostne sestave, socialnega izvora, družinskih okoliščin, uspešnosti šolanja itd, pa smo predvsem pri združbah in tretje skupine našli praviloma zelo slab socialni izvor in položaj ter boga-

to zgodovino institucionalnega stigmatiziranja, obravnavanja, socialnih neuspehov in konfliktnih situacij itd. Narava njihovega druženja ter odsotnost notranje privlačnosti med člani v skupini se nam je začela zdeti razumljiva na ta način, da smo vedno bolj uvidevali neprostopoljno, "usodnostno" naravo njihovega druženja.

Za člane teh skupin je bila njihova skupina skoraj edino, kar jim je socialno ostalo dostopno, s sočlani (za katere so vedeli, da jim predstavljajo "slabo družbo") so se srečevali vsak dan, enostavno zato, ker so imeli zelo omejeno socialno polje možnosti svojega uveljavljanja in preživljanja prostega časa. Njihova pojmovanja o življenju prihodnosti in samem sebi so bila usodnostna v tem smislu, da so tudi sami bolj ali manj uvidevali svojo (negativno) "usodo" oziroma so jo v veliki meri pripisovali vplivom in dogajanjem izven polja možnosti lastnega učinkovanja.

Izkušnje pogoste lastne stigmatiziranosti, obravnavanosti samega sebe kot nemočnega, slabega, pomoči ali nadzora potrebnega, postavlja posameznika pred problem vzdrževanja pozitivne samopodobe, samospoštovanja, identitete. Odzivi na prevelike razkorake med potrebo po pozitivni samopodobi in negativnim socialnim ocenjevanjem so različni: med individualnimi odzivi bi lahko našli vse od sovražnega odnosa do avtoritet, občutkov zmanjševanja lastne vrednosti in do resnejših pojavov osebnostne dezintegracije. Med medosebnimi odzivi pa najdemo vse bolj selektivno navezovanje vezi in odnosov z mladoletniki v podobnem položaju, kar omogoča skupinsko oblikovanje (pozitivne) identitete skupine in njenih članov, oblikovanje načinov moralne nevtralizacije krivde in ocenjevanje lastnih kaznivih dejanj.

Tvorba takšnih skupin je torej bolj odziv na problem kot pa njegova rešitev, če z rešitvijo mislimo na spremembo dejavnikov, ki problem sploh sestavljajo in povzročajo. Kljub vsemu pa vrstniško druženje tudi v tem primeru izpolnjuje pozi-

tivno funkcijo vzdrževanja samospoštovanja in identitete, kar v nekaterih primerih preprečuje pojavljanje drugačnih morda osebno in družbeno škodljivejših patoloških pojavov. Takšno združevanje pa - čeprav spričo velikih socialnih omejitev osebno motivirano in utemeljeno - lahko predstavlja celo negativno rešitev, torej rešitev, ki problem še poveča. Združevanje takih mladostnikov v skupine praviloma naleti na še večje neodobranje, stigmatiziranje in omejevanje s strani okolja.

Poskušajmo zgoraj navedeno opisanje ene vrste prestopniških mladoletniških združb navezati na še prej omenjeno vprašanje socialnih razlik in mladinskih vrstniških združb (kultur) nasploh. Ena od najmočnejših tradicij v kriminološki misli 20. stoletja razvija subkulturni pristop k razlagi mladinskega prestopništva. Subkultura naj bi bil koncept, ki bi povezoval dejstvo prevladujoče skupinske narave mladinskega prestopništva, prevladujoče zastopanosti predstavnikov nižjih družbenih slojev med (uradno obravnavanimi) prestopniki in tudi obstoja posebnih mestnih območij večjega pojavljanja prestopništva. Koncept prestopniške subkulture (ki so ga sicer različni pisci tudi diametralno nasprotno razlagali) je pomenil eksplicitno spoznanje o več kot le osebni (osebnostni) etiologiji prestopništva ter v določeni meri (pri nekaterih piscih) tudi spoznanje o močnem vplivu socialnih razlik (ali nepravilnosti, kot so pojav bolj angažirano imenovali drugi) na pojavljanje prestopništva⁹. Sodobnejši (zahodni) teoretiki subkulture v razlago najrazličnejših pojavov odklonskosti uvajajo pojem različnih - socialno vezanih - subkultur, ki naj bi posredovale med družbeno razslojenostjo, položajem posameznika ter njegovo "izbiro" oblike odklonskega vedenja. Med različnimi oblikami odklonskega vedenja povezujejo pojav mladinskega prestopništva (za razliko od na primer "kultúrnege uporništvá" ali delovanja "politično ozaveščenih mladinskih skupin") s subkulturnimi vzorci

nižjih družbenih slojev, pri čemer pa dodajajo, da izrazi-
tejše subkulturno odzivanje vedno zajema le manjši del ce-
lotne starostne in socialne skupine.

Mnoge od omenjenih teoretičnih razlag mladoletniškega (pres-
topniškega) združevanja potrjuje tudi izkušnje, ki smo si
jih pridobili pri večmesečnem skupinskem delu s štirimi pres-
topniškimi skupinami v okviru raziskave Inštituta za kriminolo-
gijo. Dve od štirih skupin so sestavljali otroci socialno
razmeroma privilegiranih staršev, drugi dve skupini pa so
sestavljali otroci staršev iz relativnega družbenega dna.
Med obema paroma skupin smo opazili naslednje razlike:

- združevanje otrok nižjega socialno-ekonomskega statusa je
bilo v veliko večji meri neprostoovoljno, saj so bile nji-
hove možnosti za preživljanje prostega časa in uveljavitev
druge bistveno manjše, po drugi strani pa so doživljali
tudi vsakodnevne interakcije z osebami in organi iz svoje-
ga okolja, ki so jih opozarjale na dejstvo, da niso enaki
drugim mladostnikom.

- Doživljeni problemi otrok iz obeh skupin so se bistveno
razlikovali: poglobitni problem mladostnikov z višjim
socialno ekonomskim statusom je bil - sodeč po njihovih
pogovorih - dosegati čim boljše rezultate v šolah, kjer
so bili že relativno uspešni; urediti odnose s starši,
ki so jih že sicer podpirali v njihovih hotenjih; zmanj-
šati posledice sodnega ukrepa na najmanjšo možno mero,
čeprav so nekateri (upravičeno!) pričakovali, da jim s
strani sodišča ne grozi "nič hudega". Poglobitni problem
članov dveh skupin pa je bil obstoj vsakodnevnih, ponav-
ljujejočih se in tudi nasilnih intervencij s strani okolja
oziroma obstoj zaostrene konfliktnosti v več socialnih
okoljih hkrati. Šola oziroma služba jim ni predstavljala
velikega problema, saj jih je šola - kot neuspešne in mo-

teče - že odpisala, služba pa jim za enkrat ni bila dovolj privlačna. Postopek na sodišču in sodni ukrep jim je bil vsaj v eksplicitnih pogovorih - manj pomemben, saj so delovanje sodišča manj razumeli oziroma jim je bila grožnja sodnega ukrepa spričo vsakodnevnih konfliktnosti manj pomembna.

- Skupinski delavci, ki so se srečevali z vsemi štirimi skupinami, so doživljali različne odzive na svojo pripravljenost, da se daljši čas sestajajo z mladostniki: otčinci višjega SES so ponudbo izrabili za pogovarjanje o obćih problemih, s čimer so se približevali svojim lastnim težavam, iskali nasvete za uspešnejše učenje, razrešitev manjših nesoglasij s starši itd. Člani skupin nižjega SES pa so takšno ponudbo v večji meri zavrnilo ter pričakovali bodisi vključitev skupinskih delavcev v življenje skupine bodisi bolj stvarno pomoč pri razreševanju konfliktnih odnosov z okoljem. Le v enem primeru smo uspeli navezati z dejavniki v okolju takšne stike, da je prišlo do opazne spremembe v odnosu med skupino in okoljem in da se je skupina na nek način v okolju uveljavila.

V razmišljanju o delu s skupinami smo prišli do zaključka, da so člani skupin z višjim SES potrebovali drugačno obravnavanje (če so sploh kakšno potrebovali), usmerjeno predvsem v osebno pomoč in podporo. Mladostniki z nižjim SES pa takšne vrste obravnavanja niti niso bili pripravljeno v tolikšni meri sprejeti, obenem pa smo tudi lahko opazili, da leži eden od pomembnejših dejavnikov (ne samo zgodovinskih, a tudi aktualnih) oblikovanja njihove prestopniške vloge v ožjem in širšem okolju. Paradoks pa je, da smo bili kot skupinski delavci bolje opremljeni za nudenje pomoči mladostnikom višjega SES, ki so pomoč manj potrebovali, manj pa za obravnavanje okolja mladostnikov nižjega SES, ki bi takšno intervencijo bolj potrebovali.

Teorija in predlogi za prakso

Tipologije in teoretične razlage, ki so se razvile v drugih družbenopolitičnih in ekonomskih razmerah imajo seveda za naše razmišljanje le omejen pomen. Kljub temu pa soočanje z dejstvom, da se določene vrste socialnih problemov pogosteje pojavljajo v določenem družbenem sloju, skupaj z dejstvom prevladujoče individualne (na osebnost usmerjene) obravnave mladostnikov, postavlja strokovnega delavca pred vprašanje, kako delovati pri razreševanju problemov teh (socialno depriviranih) skupin prebivalstva, kje so meje individualizacije družbenih problemov, kje je razmejitev med učinkovitim obravnavanjem posameznika in delovanjem v območju družbenega oziroma kako te meje presegati. V zaključku navajamo štiri sklope teoretične misli ter predstavljamo razmišljanje o njihovih implikacijah za prakso.

1.

Teorija: Stigmatiziranje (specializirano, institucionalno obravnavanje "problematičnega" posameznika) problema običajno ne razrešuje z odpiranjem novih pozitivnih možnosti, temveč bolj z odstranjevanjem negativnih dejavnikov, omejevanjem, dodatnim nadzorom. Vse to ima lahko za posledico, da posameznik sprejme ponujeno vlogo "obravnavanega problematičnega posameznika", da zmanjša svojo dejavnost v poskusih lastnega razreševanja, da si ustvarja negativna stališča do družbe. Stigmatiziranje stereotipizira družbeno odzivanje na odklonkost ter zmanjšuje morebitne pomisleke v zvezi z interveniranjem v življenje posameznika (ki je "problemi").

Praksa: Socialno skrbstvo se pri obravnavanju mladinskega prestopništva največkrat vključuje v obravnavanje mladostnika kot zadnji člen v verigi ukrepanja, in s tem tudi mimo lastne volje nadaljuje verigo stigmatiziranja. Strokovni delavec je v tem okviru omejen že z "prefabriciranimi" informacijami

o problemu, ki so jih zbrale druge institucije, ki jih pri problemu zanimajo drugi aspekti kot delavca socialnega skrbstva, omejen je z dolžnostjo ukrepanja (izvajanja ukrepa) ter s svojo specifično vlogo izvajalca tretmaja socialne neprilagojenosti.

Spreminjanje dela v zvezi s škodljivimi posledicami stigmatiziranja bi zahtevalo spremenjeno vlogo strokovnega delavca, ki se naj ne bi vpletal v življenje mladostnikov le po že uresničenem uradnem obravnavanju kaznivih dejanj. Vključevanje strokovnega delavca v različna primerna¹⁰ okolja uresničevanja potreb mladostnikov bi spremenilo njegovo vlogo iz vloge "socialca" ali izvajalca "tretmaja" v vlogo zainteresiranega strokovnega delavca pri razvijanju skupnosti, ki je opremljen z določeno družbeno močjo (pooblastilom svoje institucije) in strokovnim znanjem in vrednotami. V tem okviru naj bi strokovni delavec predvsem deloval v smislu vplivanja na tiste družbene procese, ki vztrajno težijo k izločanju socialno manj uspešnih posameznikov, oziroma naj bi soustvarjal takšna okolja (organizacije), kjer bi ti mehanizmi delovali po drugačnih kriterijih kot v večini drugih okolij.

2.

Teorija: Socialne razlike in značilnosti socialnega položaja objektivno strukturirajo življenjski prostor posameznika ter vplivajo na večjo ali manjšo verjetnost, da se bo razvil način zadovoljevanja potreb, ki bo označen kot prestopniški. Vpliv socialnih razlik in okolja se kaže v dveh vidikih: - kot okvir osebne zgodovine - pojavljanja neugodnih etioloških dejavnikov in razvoja osebnih dojemanj, aspiracij - kot sedanja struktura okolja, možnosti in pritiskov v njem, razpoložljivih vlog za mladostnika itd.

Praksa: Zdi se, da strokovni delavci v socialnem skrbstvu zaradi obstoječih pogojev dela ter narave problematike lažje

in uspešneje obravnavajo mladostnike iz ugodnejšega socialnega okolja oziroma tam, kjer potek obravnave ne zahteva poseganja v okolje. Strokovni delavec je tudi po svoji osebni življenjski praksi razmeroma oddaljen od mladostnikov iz nižjih slojev, zaradi česar jim velikokrat lahko ponudi le možnost formalnega odnosa in formalnih ciljev. Zelo redko se strokovni delavci pojavljajo kot stalno dejavni oblikovalci mladostnikovega okolja socialnega uveljavljanja.

Glede na objektivni obstoj socialnih razlik ter glede na vlogo strokovnega delavca v okviru družbene delitve dela in moči se je teh problemov težje lotiti neposredno.

Angažiranje v naravnih okoljih bi strokovnemu delavcu omogočilo vplivati na procese navidez "enakopravnega" ocenjevanja mladostnikov, ki pa dejansko - preko dejavnosti izločanja in stigmatiziranja - ožjajo prostor uveljavljanja mladostnikov iz nižjih družbenih slojev. Posreden pristop k delovanju socialnih razlik je možen tudi v stvarnejši oceni mladostnikovih aspiracij. Včasih pritiskamo na mladostnika, da bi se vključil v šolo ali službo, ne da bi prej zagotovili oziroma ugotovili za to potrebno motiviranost in aspiracije; včasih pa tudi mladostnikovih pristnih aspiracij ne upoštevamo, ker se sprijaznimo z dejstvom njegovih relativno manjših legitimnih sredstev za njihovo uresničevanje.

3.

Teorija: Posameznik je tudi v vlogi devianta praviloma dejaven v oblikovanju predstav o samem sebi, o svoji prihodnosti, o svoji vlogi. Iz te dejavnosti izhajata tudi dejavnost v zunanjem uresničevanju lastnih predstav. Ta aktivnost je pogojena z življenjsko zgodovino, sedanjimi možnostmi, je preslikana skozi specifične oblike obstoječih (mladinskih) kulturnih vzorov (in mladostnikovega sprejemanja teh vzorov).

Praksa: Mladostnikovih pojmovanj - morda zaradi občutka lastnega boljšega vpogleda v stvarnost - pogosto ne upoštevamo v zadostni meri, cilje obravnave velikokrat zastavljamo formalno in stereotipno. Vloga strokovnega delavca bi s tem v zvezi morda lahko bila v posredovanju med simbolnim svetom mladostnika in svetom konvencionalne družbe. Oba svetova imata svoje predpostavke, ki so včasih le omejeno združljive. Z upoštevanjem različnosti oziroma individualnosti sveta pojmovanj mladostnika morda ne bi dosegli boljših zunanjih rezultatov (v smislu formalnih kriterijev obravnave), verjetno pa bi vsaj zmanjšali škodljivo vplivanje same obravnave na mladostnika (tu mislimo na razvoj sovražnega odnosa, odtujitve od postopka).

4.

Teorija: Vrstniška (tudi prestopniška) skupina mladostnikov nastane kot motiviran in razložljiv odziv na življenjsko situacijo mladostnikov. Velikokrat se pospešeno razvija v družbeno nesprejemljivi smeri šele z naraščanjem zunanjih pritiskov instigmatizacije. Vendar je tudi v tem primeru osebno motivirana, saj se posameznik (v okviru svojih socialnih možnosti) zanjo odloča med možnimi alternativami. Skupina za posameznika lahko izpolnjuje vlogo dejavnika osebnostne in socialne integracije (čeprav v tako imenovanem polju "subkulture").

Praksa omenjenih značilnosti ne more upoštevati, če poudarja le obravnavanje že uresničenih "problemov", ne pa tudi stvarnosti vrstniškega druženja mimo že odkritih in obravnavanih "problemov". Če ne more upoštevati pomembnosti socialnih razlik ter skupine ocenjuje z vidika nekakšnega zaželjenega povprečja stereotipnih socialnih ciljev. Če ne uspe v spoznavanju osebnega pojmovanja in vrednostnega sveta mladostnika ter njegove motivacije za sodelovanje v skupini. Posledica tega neupoštevanja je, da sicer strokovni delavec lahko

oblikuje takšno ali drugačno mnenje o naravi skupine (najpogosteje je to mnenje o škodljivosti skupine ter težnja k njenem razbitju), vendar je tako daleč od stvarnih pogojev oblikovanja skupine, da nanjo ne more pomembneje vplivati (razen z odstanitvijo mladostnikov iz njihovega primarnega okolja; s takim posegom pa se problem le prestavi drugam - na primer v vzgojni zavod).

Načelo za delo v praksi bi moralo biti, da ni dovolj prestopniških skupin le razbijati, če ob tem ne moremo v okolju ustvarjati pozitivnih možnosti za uveljavitev mladostnikov. V takem primeru namreč mladostnikom le odvzamemo del - sicer družbeno negativen - njihovega okolja osebnega uveljavljanja, ter s tem osebne pritiske in frustracije povečamo. Strokovni delavec naj bi z upoštevanjem prej opisanega teoretičnega izhodišča spodbujal vključevanje mladostnikov v vrstniške skupine, vendar bi moral ob tem zagotavljati tudi možnost pozitivne uveljavitve skupine v okolju. Le z zmanjševanjem stigmatizacije bi se zmanjšal tudi občutek usodnosti skupine, stopnja neprostopeljnosti, ki pogojuje, da je tudi osebostna integracija v takih skupinah le začasna.

Namesto zaključka

Omenjene štiri teoretične misli in vodila iz njih za prakso so v tesni zvezi z oblikovanjem poklicne vloge strokovnega delavca v okviru socialnega skrbstva. Sedanji praksi lahko v veliki meri očitamo individualizacijo družbenih problemov, ter formalizem v postopkih. Opisana vodila za prakso naj bi po eni strani težila k večjemu neposrednemu angažiranju delavcev v družbenem okolju, po drugi strani pa k tesnejšemu stiku s kulturo uporabnikov dejavnosti socialnega skrbstva. Ti dve značilnosti lahko pojmujeemo kot obliki podružbljanja z dvema "sogovornikoma" socialnega skrbstva: družbeno skup-

nostjo in klienti (uporabniki?). Vsako podružbljanje pa zahteva svoj subjekt podružbljanja: to je družbeno organizirana iniciativa, moč, pooblastilo za začenjanje in razvijanje takega procesa. V tem prispevku puščamo odprto vprašanje takega družbenega subjekta oziroma lahko le naznačimo, da smo v prispevku načeli vprašanja strokovne in poklicne vloge, načel, prakse in institucij, ki so tudi v zvezi z globalnejšimi družbenimi pogoji in cilji.

OPOMBE

1. Specifičnost skupine se lahko nanaša na drug prostor in/ali čas njenega delovanja, na drugačno vlogo, ki jo ima posameznik v takšni skupini, na druge socializacijske vsebine in teme, ki se v takšnih skupinah razvijajo. Specifičnost vrstniške skupine pomeni, da je z ozirom na nekatera področja mogoče najti vsaj minimalni konflikt med vlogo posameznika kot člana vrstniške skupine in njegovo vlogo v kaki drugi skupini (na primer v družini, v šolskem kolektivu itd.).
2. Dejstvo, da so v skupini približno enako stari posamezniki, še ne pomeni, da so tudi sicer enaki po svoji vlogi v skupini. Znotraj vrstniške skupine so vloge diferencirajo po drugih značilnostih posameznikov, cilju skupine itd, vendar pa ne prihaja do obsežnejše vnaprejšnje razporeditve vlog, kot se praviloma dogaja v družini.
3. Pri tem gre lahko za osebno integracijo skozi sodelovanje v družbeno negativno vrednotenih dejavnostih in skupinah. Takšna integracija je zato vedno konfliktna oziroma dolgoročno dvomljiva, saj negativna stigma pred posameznika postavlja spet nove probleme lastnega vrednotenja.

4. Tu je mišljen predvsem informacijsko "obdelan" svet, svet, katerega podoba nam posredujejo močno centralizirane in monopolizirane informacijske službe.
5. Pri tem številni pisci opozarjajo, da se obdobje, ki ga pesameznik preživi v vlogi mladostnika, z razvojem družbe daljša. Drugi pa opozarjajo na nastajanje novega obdobja - post-adolescence, ki se nadaljuje za določen del mladine v pozna dvajseta leta.
6. Posebne kulturne in medosebne norme, vrednote, življenjski stili se s stališča posameznika zdijo kot razmeroma neodvisna in nesremenljiva možnost v socialnem okolju zato, ker so utemeljeni in vzdrževani ne le osebno ali skupinsko, temveč na določen način tudi skupnostno, generacijsko, zgodovinsko.
7. Raziskavo z naslovom "Akcijsko raziskovanje mladoletniških prestopniških združb", Inštitut za kriminologijo, Ljubljana, 1982, je financirala Republiška raziskovalna skupnost, z enkratnim prispevkom pa jo je podprla tudi Skupnost socialnega skrbstva Slovenije.
8. Te značilnosti so bile v zvezi z gostoto naselitve, razmeroma še nestrukturiranim socialnim delovanjem skupnosti ter njenih podskupin, odsotnostjo infrastrukture, itd. Več o tem glej pri Dekleva, D.: Mladoletniške prestopniške združbe in njihova struktura, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, 34/1983, s. 39-48.

9. Dolgotrajne in intenzivne razprave o odnosu med prestopništvom in socialnim izvorom niso potrdile enostavnih zvez med obema značilnostima: namesto tega poudarjajo posredne zveze, ki povezujejo socialni izvor posameznika, njegove življenske izkušnje, aktualne aspiracije in možnosti, procese stigmatiziranja in šele nato uresničenega prestopništva.

10. Primarna v tem smislu, da niso strukturirana predvsem v zvezi s potrebo po obravnavanju prestopnikov.